

**Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети жана
Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын
Ч. Айтматов атындагы Тил жана адабият институтуна караштуу
филология илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук
даражасын ыйгаруу боюнча түзүлгөн Д 10.24.700 диссертациялык
кеңештин эксперттик комиссиясынын мүчөсү, филология илимдеринин
доктору А. Э. Абдыкеримованын изденүүчү Токошева Жамила
Аттокуровнаынын 10.02.01 – кыргыз тили адистиги боюнча филология
илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн
жазган “Махмуд Кашкаринын “Дивани-и лугат ат-түрк” сөздүгүндөгү
уңгу сөздөр (атооч сөз түркүмдөрү) жана алардын азыркы кыргыз
тилине катыштыгы” аттуу диссертациясына**

КОРУТУНДУ П И К И Р И

1. Диссертациялык иштин адистикке туура келиши.
Ж. Токошеванын “Махмуд Кашкаринын “Дивани-и лугат ат-түрк”
сөздүгүндөгү уңгу сөздөр (атооч сөз түркүмдөрү) жана алардын азыркы
кыргыз тилине катыштыгы” аттуу кандидаттык иши Д 10.24.700
диссертациялык кеңештин багытына, профилине шайкеш келет. Анткени
иште 10.02.01 – кыргыз тили адистигинин паспортуна туура келүүчү
маселелер – Махмуд Кашкаринын “Дивани-и лугат ат-түрк” (“Түркий тилдер
сөз жыйнагы”) сөздүгүндөгү зат атооч, сын атооч, сан атооч жана ат атооч
сөздөрдүн (уңгулардын) кыргыз тилине формалык жана семантикалык
жактан катышына байланыштуу маселелер – сөздүктүн жана кыргыз
тилинин материалдарынын негизинде иликтөөгө алынган.

Изилдөөнүн мазмуну жана жыйынтыктары 10.02.01 – кыргыз тили
адистигинин талаптарына жооп берет.

2. Изилдөөнүн максатын Махмуд Кашкаринын “Дивани-и лугат ат-
түрк” эмгегиндеги атооч сөз түркүмдөрүндөгү уңгу сөздөрдүн азыркы
кыргыз тилинде кездешүүсүн жана лексика-грамматикалык маанилериндеги
өзгөчөлүктөрдү, өзгөрүүлөрдү, андай өзгөчөлүктөрдүн, өзгөрүүлөрдүн
себептерин, ал сөздөрдүн байыркы формалык жана семантикалык көрүнүшү
менен азыркысын салыштыруу түзгөн. Бул максатты ишке ашыруу үчүн,
жалпысынан, төмөнкүдөй изилдөө иштери аткарылган:

- Махмуд Кашкаринын “Дивани-и лугат ат-түрк” сөздүгү боюнча
жалпы сыпаттама берилген;

- Махмуд Кашкаринин “Дивани-и лугат ат-түрк” сөздүгүндөгү уңгу сөздөрдүн фонетикалык, грамматикалык, лексикалык жалпылыктары тектештирме-тарыхый методдун негизинде салыштырылган;

- эмгектеги сөздөр менен кыргыз адабий тилине мүнөздүү лингвистикалык жалпылыктар көрсөтүлгөн;

- Махмуд Кашкаринин “Дивани-и лугат ат-түрк” сөздүгүндөгү сөздөр менен кыргыз тилиндеги сөздөрдүн фонетикалык, лексика-грамматикалык окшоштуктары конкреттүү факт-материалдардын негизинде иликтөөгө алынган;

- “Дивандагы” лексикалык мааниси өзгөрбөгөн жана лексикалык маанилери өзгөрүп кеткен сөздөр иргелип алынып, талдоого алынган;

- Махмуд Кашкаринин сөздүгүндө орун алган атооч сөздөрдүн тематикалык топтору, мисалы, зат атоочтордон кесипчиликке байланышкан сөздөр, жаныбарлардын аталыштары, астрономиялык түшүнүктөр, жер-суу жана географиялык аталыштарга азыркы кыргыз тили менен карым-катышы боюнча лексика-семантикалык анализ жүргүзүлгөн;

- “Дивандагы” атооч сөздөрдүн формалык же семантикалык жактан өзгөрүү өзгөчөлүктөрү иликтенип, алар азыркы кыргыз тилиндеги сөздөр менен салыштырылган;

- “Дивандагы” сөздөрдүн арасынан лексикалык маанилери азыркы кыргыз адабий тилиндеги маанилер менен дал келген жана маанилери адабий тилдеги маанисинен өзгөчөлөнгөн атооч сөздөр иликтөөгө алынган.

Диссертациялык иштин темасынын актуалдуулугу

Махмуд Кашкаринин “Дивани-и лугат ат-түрк” эмгеги, тагыраак, сөздүгү түркологиянын башаты катары да, тектештирме-тарыхый метод эң алгач ирет колдонулган эмгек катары да белгилүү. Автор топтогон материалдарынын негизинде түрк тилдери, диалектилери менен наречиелерин алгачкылардан болуп илимий негизде сыпаттоого кадам койгон эмгек болуп эсептелет. Лингвистикалык, фольклористикалык, этнографиялык, тарыхый жана географиялык пландагы баалуу маалыматтарды берген бул эмгек ар кыл илимдердин, анын ичинде тил илиминин объектиси болуу менен, ар тараптуу жана системдүү изилдөө-талдоого алынышы зарыл экендиги талашсыз.

Бул сөздүктө түрк элдеринин тилдеринен, диалектилери менен наречиелеринен тандалып алынган 7500 лексикалык бирдик (сөз) камтылган. Алардын басымдуу бөлүгүн атооч сөздөр, тактап айтканда, негизинен, зат атооч сөздөр, ошондой эле сын атооч, сан атооч жана ат атоочтор түзөт. Аларда ошол доордогу түрк тилинин (тилдеринин) фонетикалык, лексика-семантикалык, грамматикалык өзгөчөлүктөрүн кыйла кеңири байкоого

болот. Алардын көпчүлүгүнүн өзөгү кыргыз тилине жакын экендиги буга чейин изилдөөчүлөр тарабынан белгиленип келген, бирок атайылап изилдөөгө алына элек болчу. Ошондой эле М. Кашкаринин сөздүгүндөгү лексикалык бирдиктер менен азыркы кыргыз тилиндеги лексикалык бирдиктердин ортосундагы тыбыштык, морфологиялык жана лексикалык, семантикалык трансформациялануу процесстери; байыркы уңгулардын азыркы кыргыз тилиндеги уңгуларга катыштыгы, алардагы сингармония маселелери да изилдөө предметин түзө электиги белгилүү.

М. Кашкаринин эмгегиндеги атооч сөздөр, алардын семантикалык (маанилик) жана формалык (тыбыштык) жактан азыркы кыргыз тилиндеги тилдик бирдиктерге катыштыгы маселесин, семантикалык же формалык өзгөрүүлөр, алардын себептерин изилдөө-талдоого алуунун кыргыз тил илими, тагыраак айтсак, лексикология, фонетика, лексикалык семантика, тилибиздин тарыхы, ошондой эле түркология үчүн мааниси чоң.

Демек, Ж. Токошеванын изилдөөсүнүн темасынын **актуалдуулугу** Махмуд Кашкаринин “Дивани-и лугат ат-түрк” сөздүгүндө орун алган атооч сөздөрдүн (уңгулардын) азыркы кыргыз тилине катыштыгы канчалык даражада экени, формалык жана семантикалык шайкеш келүүлөр жана шайкеш келбестиктердин мүнөзү, формалык жана семантикалык жактан өзгөрүүлөр жана ал өзгөрүүлөрдүн себептери лексика-семантикалык, грамматикалык планда салыштырылып, тектештирилип системалуу түрдө иликтөө-талдоого алына электиги менен шартталган.

3. Иштин илимий жыйынтыктары

3.1. Иштин диссертациялык изилдөөлөргө коюлуучу талаптарга жооп бере турган жаңылыгы. Ж. Токошеванын изилдөөсүндө Махмуд Кашкаринин сөздүгүндө орун алган атооч уңгу сөздөрдүн лексика-семантикалык жана айрым сандык көрсөткүчтөрүнүн аныкталышы; сөздүктөгү уңгулардын азыркы кыргыз тилиндеги шайкештиктеринин белгилениши, алардагы маанилик жылыштар жана өзгөрүүлөрдүн көрсөтүлүшү; эмгекте орун алган лексикалык бирдиктердин тематикалык топторуна кирген сөздөрдүн азыркы кыргыз тилинде орун алышынын аныкталышы жана алардын маани-маңызы кыргыз тили менен башка түрк тилдеринин факт-материалдары менен тектештирилип салыштырылышы; сөздөрдүн формалык (тыбыштык) түспөлүнө байланыштуу маселелердин: атооч сөздөрдө үндүүлөрдүн созулма жана кыска берилиши, сингармонизм мыйзамынын сакталышы жана сакталбашы, муундук түзүлүштөргө байланыштуу маселелердин алгач ирет системдүү түрдө иликтөөгө алынуусу жана алардан тишелүү тыянак, натыйжалардын чыгарылышы, ошондой эле изилдөөлөрдүн жыйынтыктарынын негизинде 180 беттик тиркеменин

иштелип чыгышы иштин илимий жаңылыгын түзөт. Анын негизинде иште төмөнкүдөй илимий натыйжалар (жоболор) берилген:

1. Махмуд Кашкаринин “Дивани-и лугат ат-түрк” сөздүгү азыркы түрк тилдеринин байыркы абалын тикелөөгө, ошол доордогу лексикалык-грамматикалык жана фонетикалык бөтөнчөлүктөрүн билип таанууга чоң өбөлгө болот. Анда атоочтук уңгулардын эзелки көрсөткүчтөрү кенен чагылдырылган болуу керек.

2. Улуу окумуштуунун “Дивани-и лугат ат-түрк” эмгегинде катталган атоочтук уңгулар биздин тилге толук бойдон жетпеген болуу керек. Алардын айрымдары эскирип, колдонуудан чыгып, айрымдары эзелки маани-маңызын толук сактап же семантикалык өзгөрүүлөргө дуушар болуп, кайсы бирөөлөрү өзгөчө жаңы маанилерди кабыл алган болуу керек. Бул процессте троптор чоң кызмат аткарат.

3. Сөздүктө катталган уңгулар өзүнчө категорияларга, топторго жиктелет. Мындай классификация байыркы атоолор үчүн да, жаңы атоолор үчүн да бирдей эле жүргүзүлөт. Бирок мындай семантикалык категориялардын саны, сапаты түрк тилдеринин айырмалуу эки доору үчүн бирдей болбойт. Азыркы тилдерде байыркы маани түрдүүчө бутакталып, ажырап кеткендигин байкоого болот.

4. Байыркы түрк тилдериндеги уңгулардын тыбыштык турпаты азыркылардан айырмаланып турат. Кээде мындай өзгөчөлүк чектүү, бир тараптуу, кээде толук мүнөздө байкалат. Эзелки тилдеги сөз менен мүчөлөрдүн ортосундагы тыбыштык ээрчишүү (ассимиляция) кайсы бир мисалдарда окшош, кайсы бир мисалдарда кескин ажырымдыкта жүрөт. Кыргыз тилиндеги сингармонизм өзгөчө морфофонетикалык касиеттерге ээ.

3.2. Диссертацияда берилген ар бир илимий натыйжанын (жобонун) жана тыянак, корутундунун негизделүү жана тастыкталуу даражасы.

1-жобо ынанымдуу, анткени Махмуд Кашкаринин “Дивани-и лугат ат-түрк” сөздүгү азыркы түрк тилдеринин байыркы абалын тикелөөгө, ошол доордогу лексикалык-грамматикалык жана фонетикалык бөтөнчөлүктөрүн билип таанууга чоң өбөлгө болору, анын ичинде анда атооч уңгулардын эзелки көрсөткүчтөрү кенен чагылдырылганы Махмуд Кашкаринин “Дивани-и лугат ат-түрк” сөздүгү боюнча буга чейин аткарылган тарыхый лингвистикалык, тектештирме-тарыхый пландагы илимий эмгектердеги көз караштардын, сөздүктүн материалдарынын жана кыргыз тилинин материалдарынын негизинде ачылып берилген.

2-жободо көрсөтүлгөндөй, М. Кашкаринин сөздүгүндө катталган атооч уңгулар биздин тилге толук бойдон жетпегендиги, алардын айрымдары

эскирип, колдонуудан чыгып, айрымдары эзелки маани-маңызын толук сактап же семантикалык өзгөрүүлөргө дуушар болуп, кайсы бирөөлөрү жаңы маанилерди кабыл алганы жана мындай процессте троптор (метафора ж. б.) чоң кызмат аткаргандыгы “Диван” боюнча буга чейин аткарылган лингвистикалык илимий эмгектердеги көз караштарга таянуу менен диссертанттын өзүнүн талдоолорунун жана жалпылоолорунун негизинде аныкталган.

3-жобо ынанымдуу, себеби “Диванда” орун алган уңгулар өзүнчө категорияларга, топторго жиктелери, мындай классификация байыркы атоолор үчүн да, азыркы атоолор үчүн да бирдей эле жүргүзүлөрү, бирок мындай семантикалык категориялардын саны, сапаты түрк тилдеринин айырмалуу эки доору үчүн бирдей болбой, азыркы тилдерде байыркы маани түрдүүчө бутакталып, ажырап кеткендигин байкоого боло тургандыгы диссертанттын өзүнүн изилдөөлөрүнүн жана факт-материалдардын негизинде көрсөтүлгөн.

4-жободо туюндурулган бүтүм, тактап айтканда, “Дивани-и лугат ат-түрк” сөздүк эмгегинде катталган байыркы түрк тилдериндеги уңгулардын тыбыштык турпаты азыркылардан айырмаланары, мындай айырмачылык кээде чектүү, бир тараптуу, кээде толук мүнөздө байкалары, байыркы тилдеги сөз менен мүчөлөрдүн ортосундагы тыбыштык ээрчишүү (ассимиляция) кайсы бир мисалдарда окшош, ал эми кайсы бир мисалдарда кескин ажырымдыкта жүргөнү, ошондой эле кыргыз тилиндеги сингармонизм өзгөчө морфофонетикалык касиеттерге ээ боло тургандыгы кыргыз тилинин, түрк тилдеринин фонетикасы боюнча эмгектердеги жобо, көз караштарга таянуу менен, сөздүктүн материалдарын кыргыз тилинин материалдарына салыштыруунун негизинде ачылып берилгендиктен, ынанымдуу деп эсептөөгө болот.

3.3. Теориялык жана колдонмо багыттагы маселелерди чечүүдө изилдөөдөн алынган натыйжалардын наркы.

1-жобо жарым-жартылай жаңы, анткени Махмуд Кашкаринин “Дивани-и лугат ат-түрк” сөздүгү азыркы түрк тилдеринин байыркы абалын тикелөөгө, ошол доордогу лексикалык-грамматикалык жана фонетикалык бөтөнчөлүктөрүн билип таанууга чоң өбөлгө болору М. Кашкаринин аталган сөздүгү боюнча түрдүү аспектидеги лингвистикалык эмгектерде орун алып келе жатат.

2-жобону жаңы илимий жобо деп эсептөөгө болот, себеби “Диванда” катталган атооч уңгулар биздин тилге толук бойдон жетпегендиги, алардын айрымдары эскирип, колдонуудан чыгып, айрымдары эзелки маани-маңызын толук сактап же семантикалык өзгөрүүлөргө дуушар болуп, кайсы бирөөлөрү

жаңы маанилерди кабыл алганы жана мындай процессте троптор (метафора ж.б.) чоң кызмат аткаргандыгы бул иште алгач ирет аныкталган.

3-жобону жаңы деп саноого негиз бар, анткени “Диванда” орун алган уңгулар өзүнчө категорияларга, топторго жиктелери, мындай классификация байыркы атоолор үчүн да, азыркы атоолор үчүн да бирдей эле жүргүзүлөрү, бирок мындай семантикалык категориялардын саны, сапаты түрк тилдеринин айырмалуу эки доору үчүн бирдей болбой, азыркы тилдерде байыркы маани түрдүүчө тарамдалып, ажырап кеткендигин байкоого боло тургандыгы факт-материалдардын негизинде биринчи ирет белгиленип көрсөтүлгөн.

4-жобону жаңы деп санаса болот, себеби “Дивани-и лугат ат-түрк” сөздүк эмгегинде катталган байыркы түрк тилдериндеги уңгулардын тыбыштык турпаты азыркылардан айырмалары, мындай айырмачылык кээде чектүү, кээде толук мүнөздө байкалары, байыркы тилдеги сөз менен мүчөлөрдүн ортосундагы тыбыштык ээрчишүү (ассимиляция) кайсы бир мисалдарда окшош, ал эми кайсы бир мисалдарда кескин ажырымдыкта жүргөнү, ошондой эле кыргыз тилиндеги сингармонизм кубулушу өзгөчө морфофонетикалык касиеттерге ээ боло тургандыгы аталган сөздүктөгү факт-материалдары менен кыргыз тилинин материалдарын алгач ирет системалуу салыштырып, тектештирип иликтөөнүн натыйжасында чыгарылган.

3.4. Квалификациялык белгилерге дал келиши.

1. Диссертациянын жыйынтыктарынын мүнөзү
 - 1.2. Илим чөйрөсүнө жана темасына жараша өлкөнүн экономикасы үчүн олуттуу мааниге ээ илимий жактан жаңы негизделген техникалык, экономикалык же технологиялык иштеп чыгууларды түшүндүрүү.
2. Диссертациянын жыйынтыктарынын жаңычылык деңгээли
 - 2.1. Жыйынтыктары жаңы деп эсептелет.
3. Диссертациянын жыйынтыктарынын баалуулугу
 - 3.2. Жогору.
4. Диссертациянын темасынын пландуу изилдөөлөр менен байланышы
 - 4.2. Тема тармактык программага, илимдер академиясынын же мекеменин тематикалык планына кирет.
5. Колдонмо мааниси бар диссертациянын жыйынтыктарын пайдалануу деңгээли
 - 5.3. Тармактын масштабында.
6. Колдонмо мааниси бар диссертациянын жыйынтыктарын кеңири пайдалануу боюнча сунуштар

6.1. Кеңири пайдаланууну талап кылат.

4. Иштин ички биримдигин жана тиешелүү актуалдуу проблеманын, теориялык жана прикладдык милдеттердин чечилишинен алынган жыйынтыктардын багытын баалоо.

Ж. А. Токошеванын диссертациялык изилдөөсү азыркы кыргыз тил илими үчүн актуалдуу маселелердин бирине, тагыраак айтканда, Махмуд Кашкаринин “Диван-и лугат ат-түрк” сөздүгүндө орун алган атооч уңгу сөздөрдүн лексика-семантикалык маанилеринин кыргыз тилиндеги ошондой сөздөрдүн лексика-семантикалык маанилерине катышын, алардагы маанилик жылыштар жана өзгөрүүлөрдү аныктоого, зат атооч сөздөрдүн лексика-тематикалык топторун классификациялоого, сөздөрдүн формалык (тыбыштык) түзүлүшүнө байланыштуу маселелерди: атооч сөздөрдө үндүүлөрдүн созулма жана кыска берилиши, сингармонизм мыйзамынын сакталышы жана сакталбашы, формалык жактан азыркы кыргыз тилиндеги тиешелүү сөздөргө шайкеш келиши же шайкеш эместиги маселелерин кыргыз тилинин материалдары менен салыштыруунун негизинде иликтөөгө арналган. Чыгарылган жыйынтыктар өз ара байланыштуу, логикалуу жана ырааттуу.

Диссертация аталган маселе боюнча ички бүтүндүккө ээ болгон бир катар илимий жаңы жыйынтыктарды, жоболорду камтыйт жана аларды автордун кыргыз тил илимине кошкон жеке салымы катары кароого болот. Проблемаларды чечүүнүн сунуш кылынган ыкмалары (методдору жана методологиясы) жетишерлик даражада аргументтелген.

Иштеги 1-бапта илимий изилдөөнүн негизги концепциясы, теориялык-методологиялык негиздери боюнча маалыматтар берилип, 2-бапта методдору жана материалдары аныкталган, ал эми 3-баптын мазмунун изилдөөнүн негизги жыйынтыктары түзгөн.

5. Алынган жыйынтыктардын практикалык мааниси.

Изилдөө ишинен алынган корутунду пикирлер, тыянак-натыйжалар, теориялык материалдар жана негизги жоболорду билим берүүчүлүк максатта жана бул багыттагы кийинки изилдөөлөрдө теориялык-методологиялык жана колдонмо практикалык планда пайдалануу сунушталат. Тактап айтканда, филологиялык факультеттерде лексикология, фонетика, кыргыз тилинин тарыхы, түрк тилдеринин салыштырма грамматикасы, түркология ж. б. боюнча адистик жана тандалып окулуучу сабактарды өтүүдө, ошондой эле аталган багыттар жана Махмуд

Кашкаринин сөздүгү боюнча лингвистикалык түрдүү аспектидеги изилдөөлөрдө колдонууга болот.

6. Диссертациянын негизги жоболору, натыйжалары жана корутундуларынын жарыяланышы, тастыкталышы. Изилдөөнүн мазмуну боюнча республикалык жана эл аралык илимий-практикалык конференцияларда баяндамалар жасалган. Изилдөөнүн жыйынтыктарын чагылдырган жалпы 15 макала жарык көргөн, анын ичинде 6 макала РИНЦ системасында катталган журналдарда, 9 макала КР УАКнын тизмесине кирген басылмаларда жарыяланган. Алар төмөнкүлөр:

1. Токошева, Ж. Махмуд Кашкари – түрк элдеринин орто кылымдагы чыгаан окумуштуусу [Текст] / Ж. Токошева // ОшМУнун жарчысы. - 2012. - №2. - 149-151-бб.
2. Токошева, Ж. Махмуд Кашкари-Барсканин “Дивану лугат ат-түрк” эмгегиндеги бир муундуу сөздөр [Текст] / Ж. Токошева // ИСИТО II Эл аралык илимий-практ. конф. материалдары. - Бишкек, 2013. - 184-187-бб.
3. Токошева, Ж. Махмуд Кашкаринин “Дивану лугат ат-түрк” эмгегиндеги муундук түзүлүштөр [Текст] / Ж. Токошева // Ж. Баласагын ат. КУУнун жарчысы. - 2014. - 242-247-бб.
4. Токошева, Ж. Махмуд Кашкаринин “Дивану лугат ат-түрк” эмгегиндеги маанилери өзгөрүп кеткен сөздөр [Текст] / Ж. Токошева // Ж. Баласагын ат. КУУнун жарчысы. - 2014. - 247-251-бб.
5. Токошева, Ж. Махмуд Кашкаринин “Дивану лугат ат-түрк” эмгегинин түрк тилдерине которулушу жана иликтениши [Текст] / Ж. Токошева // ОшМУнун жарчысы. - 2014. - №2. - 49-52-бб. <https://elibrary.ru/item.asp?id=30677777>.
6. Токошева, Ж. Махмуд Кашкаринин “Дивани лугат ат-түрк” эмгегиндеги маанилери өзгөрбөгөн сөздөр [Текст] / Ж. Токошева // ОшМУнун жарчысы. - 2014. - №3. - 78-83-бб.
7. Токошева, Ж. Лексика из словаря Махмуда Кашгарского «Дивани лугат ат-тюрк» и ее функционирование в современном кыргызском языке / [Текст] / Ж. Токошева // Проблемы современной науки и образования. - Иваново. - 2018. - №40. - С.75-78. <https://elibrary.ru/item.asp?id=27693291>.
8. Токошева, Ж. К истории изучения астрономических, метеорологических понятий и времен года из словаря Махмуда Кашгарского «Дивани лугат ат-тюрк» в проекции на кыргызский язык [Текст] / Ж. Токошева // В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии. - №3(70). - Новосибирск, 17 марта 2017. - С. 64-69. <https://elibrary.ru/item.asp?id=28765177>.

9. Токошева, Ж. Махмуд Кашкаринин “Дивани лугат ат-түрк” эмгегиндеги кээ бир жер-суу аталыштарынын бүгүнкү кыргыз тилинде колдонулушу [Текст] / Ж. Токошева // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. - 2018. - №9. - 127-136-бб. <https://elibrary.ru/item.asp?id=37030567>.
10. Токошева, Ж. Махмуд Кашкаринин “Диван-и лугат ат-түрк” эмгегиндеги кол өнөрчүлүккө байланышкан сөздөр [Текст] / Ж. Токошева // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. - 2018. - №4. - 137-141-бб. <https://elibrary.ru/item.asp?id=37030565>.
11. Токошева, Ж. Использование долгих гласных Махмудом Кашгари в своем труде «Дивани-и лугат ат-турк» и точки зрения о них в сегодняшний день [Текст] / Ж. Токошева // НИЦ МИСИ XII международная научно-практическая конференция «Инновационные исследования как локомотив развития современной науки: от теоретических парадигм к практике». - Москва, 2019. - С. 3-12. <https://conference-nicmisi.ru/>.
12. Токошева, Ж. Махмуд Кашкаринин “Диван-и лугат ат-түрк” эмгегиндеги кээ бир жылкы аттарынын бүгүнкү кыргыз тилинде колдонулушу [Текст] / Ж. Токошева // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. - 2020. - №7. - 276-280-бб. <https://elibrary.ru/item.asp?id=45586239>.
13. Токошева, Ж. Сходство значений слов, связанных с сингармонизмом в кыргызском языке и в труде Махмуда Кашгари «Диван лугат ат-Турк» [Текст] / Ж. Токошева // Бюллетень науки и практики. - Нижневартовск. - 2020. Т.6. - №9. - С.429-434. <https://doi.org/10.33619/2414-2948/58/>.
14. Токошева, Ж. Названия птиц в произведении «Диван лугат ат-турк» и их употребление в современном кыргызском языке [Текст] / Ж. Токошева // Бюллетень науки и практики. - Нижневартовск. - 2021. Т.7. - №3. - С.389-395. <https://elibrary.ru/item.asp?id=44884219>.
15. Токошева, Ж. Названия продуктов питания в произведении Махмуда Кашгари «Диван лугат ат-турк» и их употребление в современном кыргызском языке [Текст] / Ж. Токошева // Бюллетень науки и практики. - Нижневартовск. - 2021. Т.7. - №4. <https://elibrary.ru/item.asp?id=45658748>.

7. Авторефераттын диссертациянын мазмунуна дал келиши.

Авторефератта диссертациянын негизги мазмуну, жалпысынан, кыскача чагылдырылган; структуралык жактан дал келет.

8. Диссертациялык иштин мазмунунда байкалган кемчиликтер.

Жогоруда айтылгандар менен катар, диссертациялык иш боюнча биз байкаган айрым жагдайларды сунуш, сын-пикир катары көрсөтө кетүүнү

туура көрдүк. Алардын бир катары иштин мазмунуна, бир катары техникалык тарабына, таризделишине тиешелүү.

1. Коргоого коюлуучу 1-2-жоболордун туюндурулушун кайра кароо зарыл. Алардагы *атоочтук уңгулардын эзелки көрсөткүчтөрү кенен чагылдырылган болуу керек; эмгекте катталган атоочтук уңгулар биздин тилге толук бойдон жетпеген болуу керек, ...жаңы маанилерди кабыл алган болуу керек* деген формада берүү божомол маанисин туюндурат. Ал эми илимий жобо так констатация формасында болууга тийиш.
2. Изилдөө жыйынтыктарынын апробацияланышы боюнча маалыматтарда иш боюнча баяндама жасалган конференциялар тууралуу толугураак маалыматтар (конференциянын аталышы, өткөн жери, убактысы ж. б.) берилгени алгылыктуу.
3. Иште **атоочтук** жана **атооч** лингвистикалык терминдерин дифференциялап колдонуу зарыл. Атооч түшүнүгүнө тиешелүү көз караштарды атоочтук менен берүүгө болбойт, анткени атоочтук термин-түшүнүгү менен башка грамматикалык категория – этиштин өзгөчө формасы аталат.
4. Айрым учурларда айтылган теориялык көз караш, пикир менен ага берилген иллюстрациялык мисал туура келбей калган жагдайлар орун алган. Мисалы, 66-б. кыймыл атооч жсаоочу -оо, -уу мүчөлөрү тууралуу айтылып, мисал катары *катуу* (сын атооч), *аруу* (сын атооч), *элүү* (сан атооч) көрсөтүлөт; 82-б. *аркак, кудук* сөздөрүндө сөз аягында *г* тыбышы *к* тыбышына өткөн эмес; 83-бетте *qut, qum, qul, qarizan, qunduz* сөздөрүндө да *г* тыбышы *к* тыбышы менен алмашпаган; 83-б. айрым мисалдар тыбыштык альтернациянын эмес, метатезанын көрүнүшү ж.б.
5. 85-бетте Г+С, 86-бетте Г+С+Г, С+Г+С+Г+С+Г ж. б. белгилөөлөр алгылыксыз. Үндүү жана үнсүздөрдү мындай белгилөө лингвистикада кабыл алынган V (үндүү), С (үнсүз) түрүндө болууга тийиш.
6. 99-101-бб. айрым сөздөрдү эскирген, колдонуудан чыккан сөздөр катары эсептөөгө кошулууга болбойт, мисалы, *даван* (*дабан*), *жарп*, *эш*, *бөрк*, *ирк* (*ирик*), *үртүк*. Аталган сөздөр азыр деле кыйла активдүү колдонулат.
7. Диссертациянын жана авторефераттын текстинде орфографиялык, пунктуациялык, стилистикалык айрым бир мүчүлүштөр кездешет. Мисалы, сызыкча (тире) менен дефис айрым учурларда дифференцияланбай же алмашылып колдонулушу; байламталардан кийин үтүр коюлушу; киринди сөздөрдүн же конструкциялардын үтүр менен ажырталбашы ж. б.

9. Диссертациянын Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиянын окумуштуулук даражаларды ыйгаруу боюнча жобосуна дал келиши.

Жалпысынан, Жамила Аттокуровна Токошеванын филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазган “Махмуд Кашкаринин “Дивани-и лугат ат-түрк” сөздүгүндөгү уңгу сөздөр (атооч сөз түркүмдөрү) жана алардын азыркы кыргыз тилине катыштыгы” деген темадагы диссертациялык ишинин темасынын актуалдуулугун, кыргыз тил илими, асыресе, кыргыз тилинин тарыхы үчүн зарылдыгын, алынган тыянак-натыйжаларынын далилдүүлүгүн, илимий жаңылыгын жана теориялык, практикалык жактан маанисин эске алып, Д.10.24.700 диссертациялык кеңешке 10.02.01 – кыргыз тили адистиги боюнча коргоого кабыл алууга негиз бар деп эсептейбиз.

10. Ж. А. Токошеванын диссертациялык иши үчүн сунушталган жетектөөчү мекеме жана расмий оппоненттер.

Ж. А. Токошеванын 10.02.01 – кыргыз тили адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазган “Махмуд Кашкаринин “Дивани-и лугат ат-түрк” сөздүгүндөгү уңгу сөздөр (атооч сөз түркүмдөрү) жана алардын азыркы кыргыз тилине катыштыгы” деген аталыштагы диссертациялык ишине **жетектөөчү мекеме** катары Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин гуманитардык факультетинин филология бөлүмү сунушталат. Дареги: 720044, Бишкек шаары, Жал кичи району, Тыналиев көчөсү, 30-43.

Расмий оппоненттер катары төмөнкүлөр сунушталат:

Абдыкеримова Аида Эсенгуловна – филология илимдеринин доктору, К. Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университетинин кыргыз тили жана адабияты кафедрасынын профессору.

Эмгектери:

1. Тил илими: 1-бөлүк. Илимий таанып-билүү жана тил илиминин тарыхы (окуу-методикалык жана илимий-теориялык басылма). - Бишкек, 2020. - 27,3 б.т. (авторлош).

2. Тил илими: 2-бөлүк. Тил илиминдеги жаңы багыттар (окуу-методикалык жана илимий-теориялык басылма). - Бишкек, 2021, -15,75 б.т. (авторлош).

3. “Тилдик норма” жана “адабий норма” түшүнүктөрүнүн карым-катышы // Наука и новые технологии. - 2023. - №12. - 3-7-бб.

4. Тилдеги стандарттуу эмес лексиканы изилдеп үйрөнүүнүн айрым маселелери // Наука и новые технологии. - 2023. - №12. - 8-11-бб. (авторлош).

5. Кыргыз тилиндеги элестүү этиштерди изилдеп үйрөнүүгө байланыштуу айрым маселелер // КР УИАнын кабарлары – Известия НАН КР. - Бишкек: Илим, -2024. - №4. - 44-47-бб.

2. **Кочорова Гүлүмкан Осмоновна** – филология илимдеринин кандидаты, Б. Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик университетинин кыргыз тили жана адабияты кафедрасынын доцентинин милдетин аткаруучу.

Эмгектери:

1. Төлөгөн Касымбековдун “Сынган кылыч” романындагы сөзмөрлүккө, чечендикке байланыштуу колдонулган фразеологизмдердин стилдик маанилери // Dr. Sevil Piriyeve Karaman Ankara üniversitesi türkiye aseed 11. uluslararası sosyal bilimler sempozyumu. - Анкара, 2024.

2. Т. Касымбековдун “Сынган кылыч” романындагы адамдын оор абалын туюндурган фразеологизмдердин стилистикалык кызматы // Казахский национальный университет имени аль-Фараби. ISBN 978-601-7666-79-8. -2024.

3. Т. Касымбековдун “Сынган кылыч” романындагы эки жүздүүлүктү, сарандыкты, ичи тарлыкты, шалаакалыкты, кенебестикти билдирген фразеологизмдердин стилистикалык коннотациясы // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. -2024.

Эксперттик комиссиянын мүчөсү,
филология илимдеринин доктору,
К. Тыныстанов ат. Ысык-Көл
мамлекеттик университетинин
кыргыз тили жана адабияты
кафедрасынын профессору

А. Э. Абдыкеримова
14.04.2025-ж.

Эксперттик комиссиянын мүчөсү **А. Э. Абдыкеримованын колун тастыктаймын**

Д 10.24.700 диссертациялык
кеңештин окумуштуу катчысы,
филология илимдеринин доктору

С. К. Каратаева

Ж. Баласагын ат. КУУнун
КБ башчысы

А. Жайнакова